

LAUSUNTOPYYNTÖ

Seinäjoen kaupungin koulujen lukuvuoden 2013-2014 syrjäytymisen ehkäisemisen teemavuoden tutkimus

Sisällysluettelo

	sivu
1. Saatekirje	2
2. Tutkimussuunnitelma	3
3. Arviointi tutkimuksen eettisyydestä	8
4. Tiedote tutkittaville	9
5. Suostumuslomake	10
6. Kyselylomake	11
7. Aineistonhallintasuunnitelma	22
8. Rekisteriselostelomake	liite

1. SAATEKIRJE

Leena Koivusilta
Paunankatu 19
20380 Turku
050 345 2157

LAUSUNTOPYYNTÖ
4.11.2013

Toimikunnan sihteeri
Heikki Eilo
Kalevantie 4
33014 Tampereen yliopisto

Tampereen alueen ihmistieteiden eettiselle toimikunnalle

Pyydän toimikunnalta lausuntoa Seinäjoen kaupungin koulujen lukuvuoden 2013-2014 syrjäytymisen ehkäisemisen teemavuoden tutkimuksesta.

Lausuntoa pyydetään, sillä tutkimus kohdistuu 10-15 -vuotiaisiin lapsiin ja nuoriin. Tiedot kerätään kyselylomakkeella kahdella eri kerralla, ennen teemavuoden interventioita sekä niiden jälkeen. Kysymykset edellyttävät mm. yksinäisyyden kokemisen, itsetunnon ja omien tunteiden tunnistamisen henkilökohtaista arviointia ja voivat siksi aiheuttaa henkistä kuormitusta.

Allekirjoittanut on tutkimuksesta vastaava henkilö.

Ystävällisesti

Leena Koivusilta
professori
Tampereen yliopisto, Terveystieteiden yksikkö, Seinäjoen yliopistokeskus
Kampusranta 9 C
60320 Seinäjoki
leena.koivusilta@uta.fi
puh. 050 430 7985, 050 345 2157

2. TUTKIMUSSUUNNITELMA

Tutkimussuunnitelma

Seinäjoen koulujen syrjäytymisen ehkäisemisen teemavuoden (2013-2014) tutkimus

Tutkimuksesta vastaava ryhmä:

Koivusilta Leena, professori, Tampereen yliopisto, terveystieteiden yksikkö, Seinäjoen yliopistokeskus (Epanet-verkosto)

Junttila Niina, dosentti, Turun yliopisto, Ihmistieteiden tutkijakollegium (TIAS)

Jaskari Jari, perusopetusjohtaja, Seinäjoen opetustoimi

Tutkimuksen tausta ja tavoitteet

“Minulla ei ole ketään, jolle puhua. Minua on haukuttu ja kiusattu ja tuntuu ettei kukaan välitä. Kaikki vihaavat minua. Tuntuu kuin välillä haluaisin kuolla. Enkä jaksaisi tätä elämää. Kukaan ei jaksata kattella mua. Mä elän täs maailmas haamuna ei mua tänne kukaan jää kaipaamaan.” (11-vuotiaan yksinäisen tytön kirjoitus)

Suomalaislasten loistavat oppimistulokset on maailmanlaajuisesti tunnustettu, opettajankoulutus on huippuluokkaa ja lasten hyvinvoinnin, turvallisuuden ja terveyden edistäminen on tavoitteena useissa valtakunnallisissa hyvinvointiohjelmissa (mm. Terveys 2015). Silti kasvavaa huolta aiheuttaa lasten ja nuorten keskuudessa havaittava jakautuminen toisaalta hyväosaisiin menestyjiin ja toisaalta hyvinvoinnista monella tavalla osattomiksi jääviin ja erityisesti niin sanottuihin syrjäytyjiin. Vaikka syrjäytymisen käsitteestä ja määrittelystä on monia käsityksiä, on tullut tavaksi pitää syrjäytyneinä – tai ulkopuolella olevina - henkilöitä, joilla on vain perusasteen koulutus ja jotka eivät tilastojen mukaan ole työssä tai opiskelemissa (Myrskylä 2010, 2011). Erityisen huolestuttavassa asemassa oleviksi on yhteiskunnallisessa keskustelussa katsottu ne nuoret, joita ei tavoiteta edes tilastoista. Tilastokeskuksen mukaan vuonna 2010 syrjäytyneiden lukumääräksi 15-29 -vuotiaiden joukossa katsottiin 51300 henkilöä. Näiden nuorten joukossa näkyy riskiin vaikuttavina tekijöinä perhetausta, ulkomaalaisuus, vanhempien matala koulutustaso, huostassa oleminen ja asunnottomuus. Edellä mainitusta joukosta oli ulkomaalaisia 12 000, huostassa olleita 10 000 ja asunnottomia 5 000 ja 20000 asui perheessä. (Myrskylä 2010.) Perheiden osattomuus näkyy syrjäytymisen ylisukupolvisuutena ja lapsiköyhyyden sekä lastensuojelun tarpeen kasvuna, joiden kautta kasvavalle osalle lapsista kasautuu vaikeita pahoinvointiongelmia (Karvonen ja Koivusilta 2010). Näistä ongelmista kertoo mm. koulussa viihtymättömyys, opiskelu-uran lopettaminen peruskouluun, terveysongelmat, päihteiden käyttö, toivottomuus ja tulevaisuuden näköalojen puuttuminen, jotka sittemmin johtavat toimintakyvyn puuttumiseen monilla elämän alueilla. Aivan syrjäytymiskehityksen ytimessä on yksinäisyyden kokeminen (Junttila 2010).

Syrjäytymisen vastaisessa taistelussa on keskeinen merkitys koululla ja sen kyvyllä edistää lasten ja nuorten sosioemotionaalista kehitystä ja koko kouluyhteisön hyvinvointia. On tutkimusnäyttöä siitä, että koulu yhteisö voi merkittävästi vaikuttaa hyvinvointiin ja puskuroida riskitekijöiden (esim. kodin ongelmat, koulukiusaaminen) negatiivisia vaikutuksia (mm. Weare 2000, 2004, Spence 2005,

Zins et al. 2004, Sheffield 2005, Farrell 2005, Barrett 2005). Ratkaisevaa on se, miten vahvasti oppilaat tuntevat kuuluvansa koulun yhteisöön ja millaisia tukea antavia, myönteisiä ihmissuhteita ja ryhmään kuuluvuutta se tarjoaa. Näiden tavoitteiden saavuttamiseksi on tarpeen hankkia tietoa tekijöistä, jotka ovat yhteydessä erityisesti yksinäisyyden kokemuksiin ja myös muihin syrjäytymiskehityksen osatekijöihin. Viime vuosina esimerkiksi Liedon kunnassa toteutetussa oppilaita koko yläkoulun ajan seuranneessa tutkimuksessa on tuotettu tietoa lasten ja nuorten psyykkistä ja sosiaalista hyvinvointia edistävästä ympäristöstä, toimintamalleista ja tavoista, joilla niitä voidaan kouluyhteisössä rakentaa. Hankkeen tulosten mukaan interventiona käytetty väriyhmätoiminta eli pysyvien pienryhmien käyttö lisäsi merkittävästi oppilaiden kuuluvuudentunnetta omaan luokkaansa sekä vähensi ulkopuolelle jäävien määrää (Veermans, Acquiah, Juntila ja Niemi 2013). Seinäjoen kouluissa lukuvuotena 2013-2014 toteutettavan syrjäytymisen ehkäisemiseen tähtäävän teemavuoden aikana tällaisina kehitettävänä toiminta-alueina erotetaan **ryhmytyminen, kodin ja koulun yhteistyö, itsen ja muiden arvostaminen sekä tunnetaidot**. Näillä kaikilla voidaan olettaa olevan yhteys **yksinäisyyteen** sekä kaverisuhteita ja ystävyyttä koskeviin käsityksiin. Yksinäisyyteen liittyy myös sellainen vertaisryhmän taholta tullut torjunta, joka ilmenee koulukiusaamisena (ks. Salmivalli 2003, 2005) ja johon koulussa vallitsevilla ryhmärakenteilla on suuri merkitys.

Tutkimuksen teoreettisena viitekehyksenä on Erik Allardtin (1976, 1993) klassinen teoria, jonka mukaan hyvinvointi muodostuu kolmesta ulottuvuudesta, elintasosta (having), yhteisyyssuhteista (loving) ja itsensä toteuttamisesta (being). **Elintaso** sisältää ihmisen objektiivisilla mittareilla mitatun (esim. asumistaso, koulutus, työllisyys) mahdollisuuden noudattaa yhteisössä tavoiteltavana pidettävää elämäntapaa. Myös asuinympäristön laatu ja luontoarvot on sisällytetty tähän ulottuvuuteen (Allardt 1996). Lapsia ja nuoria koskevassa tutkimuksessa elintasokomponenttiin sisältyvät perheen sosioekonominen asema ja asuinalueen laatu. **Yhteisyyssuhteet** merkitsevät tunnetta kuulumisesta yhteisöihin, tässä tutkimuksessa perheeseen, koulun ja kaverien muodostamiin verkostoihin sekä asuinalueelle. **Itsensä toteuttamiseen** kuuluvat mm. mielekäs vapaa-ajan toiminta ja arvonannon kokemus ja myös toiminta luonnossa ja muussa merkityksellisessä ympäristössä (Allardt 1976, 1996). Näiden toisiinsa nähden syy- ja seuraussuhteessa olevien hyvinvoinnin osa-alueiden kokonaisuudesta nähdään muodostuvan syrjäytymisen torjumisessa ja ehkäisemisessä keskeinen tekijä, jota voidaan kutsua osallisuudeksi, mahdollisuudeksi ottaa osaa sellaiseen elämäntapaan, mitä yhteisössä pidetään yleisesti hyväksyttynä, osallisuutta pidetään sen vastaparina (ks. THL 2013).

Syrjäytymisen ja sen ytimessä olevan yksinäisyyden kokemuksen kannalta merkitystä on kaikilla ulottuvuuksilla, mutta tämän tutkimuksen kannalta erityisen tärkeitä ovat yhteisyyssuhteet, kokemukset kuulumisesta yhteen muiden ihmisten ja lähiyhteisöjen kanssa ja yhteisten sosiaalisten identiteettien luomisesta (Allardt 1993). Allardt tarkastelee yhteisyyssuhteita paikallisyhteisyyden, perheyhteisyyden ja ystävyysuhteiden kannalta. Paikallisyhteisyyttä voidaan mitata kysymällä ihmisiltä esimerkiksi tunnepitoisesta juurtumisesta asuinpaikkakunnalle, asumisajan pituudesta, paikallisryhmiin kohdistuvasta yhteisyyden tunteesta ja naapurien keskinäisestä avuliaisuudesta. (Allardt 1976.) Perheyhteisyyttä hän on mitannut perhetyypin, siviilisäädyn ja sukulaissuhteiden avulla, ja ystävyysuhteita niiden määrän, tapaamiskertojen määrän, verkostojen tiheyden ja kontaktimahdollisuuksien kokemisena. Lasten ja nuorten kohdalla harrastuksiin ja järjestötoimintaan osallistuminen ovat tärkeitä areenoita paitsi itsensä toteuttamiselle, myös yhteisyyssuhteiden muodostumiselle. Koulumaailmassa kodin ja koulun välisen vuorovaikutuksen sekä kodista koulunkäynnille saatavan tuen voidaan ajatella olevan osa

yhteisyyssuhteita. Myös onnellisuuden kokeminen sijoittuu Allardtin ajattelussa yhteisyyssuhteiden ulottuvuudelle. (Allardt 1976). Johanna Kiili on kehittäessään Allardtin teoriaa erityisesti lasten ja nuorten tutkimiseen soveltuvaksi, kutsunut tätä ulottuvuutta **kuulumiseksi** (belonging), jota voidaan mitata tiedustelemalla lasten ja nuorten osallisuutta, kuulumisen ja yhteisyyden tunnetta eri elämänpiireissä, kuten esimerkiksi kotona, koulussa, kaverielämässä, vapaa-aikana ja omassa elämässä. Mm. kerhot ja vapaa-ajan harrastusyhdistykset voivat lähiyhteisön lisäksi olla tärkeitä hyvinvoinnille. (Kiili 1998.)

Yhteisyyssuhteiden kohdalla viime aikoina on kodin, koulun ja harrastusten merkityksen lisäksi alettu yhä enemmän kiinnittää huomiota muiden elämisen kontekstien, kuten erilaisten asuinympäristön paikkojen ja kulttuurien, merkitykseen lasten hyvinvoinnille (Karvonen 2011, Bond Huie 2001). On tuotu esiin mahdollisuus, että hyvinvointiin voitaisiin joskus paremminkin vaikuttaa kohdistamalla toimet alueiden ominaisuuksiin kuin suoraan yksilöiden valintoihin. Esimerkiksi alueiden viihtyvyydellä ja turvallisuudella on merkitystä sosiaalisten verkostojen rakentumiselle ja yhteiselle toiminnalle (Beenackers ym. 2011). Keskeistä alueen merkityksessä hyvinvoinnille onkin tapa, millä se vaikuttaa ihmisten väliseen vuorovaikutukseen ja tätä kautta esimerkiksi sosiaaliseen pääomaan, jota ilmentää myös luottamus muihin ihmisiin ja yhteiskunnallisiin instituutioihin (Komu ja Hellsten 2010). Ne roolit joita ihmisillä on toisiinsa limittyvien ja yleistä luottamusta kulttuurien ja ympäristöjen jäsenenä, vaikuttavat oletettavasti hyvinvoinnin lisäksi myös tulevaisuudennäkemyksiin ja tätä syrjäytymisen riskiin. Lasten kokemuksia kotiseudustaan ja muusta lähiympäristöstään ei ole vielä juuri käytetty osana hyvinvoinnin tai sosiaalisen pääoman rakentumisen tutkimusta; perustutkimusta kotiseutukokemuksesta on kuitenkin tehty Etelä-Pohjanmaan alueella (ks. Riukulehto ja Suutari 2012, Suutari ja Riukulehto 2012).

Tämä tutkimus tapahtuu Seinäjoen kaupungissa koulujen syrjäytymisen ehkäisemiseksi toteutettavan teemavuoden aikana. Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, miten kouluissa toteutetulla toiminnalla savutetaan teemavuoden tavoitteita. Tutkitaan

1. Millä tasolla ovat yksinäisyyden kokeminen, ryhmäytyminen, kodin ja koulun yhteistyö, itsen ja muiden arvostaminen sekä tunnetaidot syyslukukaudella 2013 ja lukuvuoden lopussa toukokuussa 2014 teemavuoden interventioiden toteuduttua.
2. Miten yksinäisyys on yhteydessä teemavuoden osa-alueisiin
3. Miten yksinäisyys ja teemavuoden osa-alueet ovat yhteydessä hyvinvoinnin osa-alueisiin

Tutkimusaineisto ja menetelmät

Tutkimus toteutetaan Seinäjoen ala- ja yläkouluissa. Otokseen kuuluu 350 neljänsien luokkien oppilasta, 350 kahdeksänsien luokkien oppilasta ja 350 yhdeksänsien luokkien oppilasta.

Tiedot kerätään osana koulupäivää Internetissä toteutettavalla Webropol-kyselyllä. Leena Koivusilta ja Niina Junttila laativat kyselylomakkeen keskustellen perusopetusjohtaja Jari Jaskarin ja teemavuoden koordinaattorin Heidi Joensuun kanssa. Käytännössä toteutettavan kyselyn laatii atk-vastaava Kirsi Sippola. Vastaaminen tapahtuu tietokoneella tai, mikäli se ei jossakin koulussa ole mahdollista, paperisilla kyselylomakkeilla, jotka oppilaat täyttävät ilman tunnistetietojaan ja

3. ARVIOINTI TUTKIMUKSEN EETTISYYDESTÄ

Tutkimuksessa noudatetaan korkeatasoista tutkimusetiikkaa. Tutkittavien koteihin lähetetään koulujen välityksellä tiedote, jossa kuvataan tutkimuksen toteuttamistapa sekä sen tarkoitus sekä merkitys. Vanhemmat ja lapset saavat tiedon siitä, että kyselyihin vastaaminen on vapaaehtoista ja että tutkimukseen osallistumisen voi keskeyttää missä vaiheessa tahansa ilman, että syytä on kerrottava. Tiedotteessa tuodaan myös esiin luottamuksellisuus ja se, että vastaajien identiteetti ei missään vaiheessa paljastu. Tiedot tallentuvat Webropol-järjestelmästä suoraan datatiedostoksi, jota tutkijat Leena Koivusilta ja Niina Juntila säilyttävät salasanojen takana. Vaikka aineistossa jokainen vastaaja on omana tietueenaan, tietuenumeroilla heitä ei voi tunnistaa.

Kysymyksillä pyydetään lapsia ja nuoria arvioimaan omalla kohdallaan joitakin henkilökohtaisia ominaisuuksiaan, kuten yksinäisyyden kokemista tai itsetuntoa, mutta kysymykset eivät tutkijoiden mielestä aseta vastaajia vaikeaan tai ahdistavaan tilanteeseen. Emme esimerkiksi kysy terveydentilasta tai häiriökäyttäytymisestä tai asioista, joita lapset ja nuoret voisivat jäädä murehtimaan, vaan arkielämään ja vertaissuhteisiin liittyvistä asioista (kysymykset kohdassa 6). Jos kuitenkin jossain tutkimuksen vaiheessa näyttää siltä, että vastaajien joukossa on apua tarvitsevia oppilaita, pyydämme opetustoimea puuttumaan asiaan koko koulun tasolla.

**TAMPEREEN YLIOPISTO
TAMPEREEN ALUEEN IHMISTIETEIDEN
EETTINEN TOIMIKUNTA**

Lausunto 27/2013 liittyen lausuntopyyntöön 19/2013: ”Seinäjoen kaupungin koulujen lukuvuoden 2013–2014 syrjäytymisen ehkäisemisen teemavuoden tutkimus” (professori Leena Koivusilta, terveystieteiden yksikkö, Seinäjoen yliopistokeskus)

Päätös/lausunto: Tutkimussuunnitelmassa on joitakin eettisiä ongelmia:

- Lausuntopyynnössä mainitaan Seinäjoen kaupungin koulujen lukuvuoden 2013–2014 teemavuoteen liittyvät toimenpiteet, joita ei kuitenkaan kuvata tarkemmin. Nämä olisi hyvä lyhyesti kuvata tiedotteessa.
- Toimikunnan käsityksen mukaan tutkittavien yksityisyyden suoja tulee ehdottomasti taata. Mikäli kyselyyn vastataan ATK-luokassa, tulee laitteiden ja istuinten sijaita riittävän etäällä toisistaan, jotta oppilaat eivät näe toistensa vastauksia koneelta. Tarvittaessa kysely tulee suorittaa paperilomakkeella.
- Tutkimuksen eettisyyttä koskevassa arvioinnissa todetaan, että kysymykset eivät tutkijoiden mielestä aseta vastaajia vaikeaan tai ahdistavaan tilanteeseen, eivätkä liity esimerkiksi häiriökäyttäytymiseen. Toimikunnan käsityksen mukaan osa kysymyksistä kuitenkin liittyy häiriökäyttäytymiseen: nämä kysymykset tulisi poistaa tai sitten tiedotteessa tulisi mainita myös nämä osa-alueet, mikä tarkentaisi kysymysten luonnetta myös vanhemmille.
- Tiedote on toimikunnan käsityksen mukaan 10-vuotiaille ja sitä vanhemmillekin lapsille vaikeaselkoinen, joten sitä tulisi selkiyttää. Erityisesti sivun 15 kysymyskokonaisuutta pidettiin vaikeana. Lapsille tulisi myös laatia oma selkeästi ymmärrettävä tiedote.

- Tutkimuksessa tulisi ottaa huomioon lasten erilaiset elämäntilanteet, kuten perhetilanne ja asuinympäristö. Kaikki lapset eivät asu traditionaalisissa kahden vanhemman perheissä. Tämä tulisi selkeästi ohjeistaa kysymyksissä.
- Aineiston arkistointi pyydetään tarkentamaan: säilytetäänkö aineisto pelkästään koneella ja kuinka kauan, vai arkistoidaanko tutkimusmateriaalia (esim. paperisena) erikseen ja missä?
- Rekisteriselosteessa kohdassa 5 (rekisterin tietosisältö) puuttuu kohta, joka liittyy kysymyksiin, jotka koskevat oman käyttäytymisen arviointia.

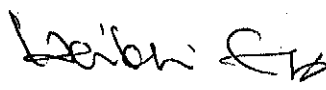
Toimikunta edellyttää, että edellä mainitut seikat huomioidaan tutkimussuunnitelmassa ja asiakirjoissa. Uusi lausuntopyyntö asiakirjoineen pyydetään toimittamaan sihteerille puheenjohtajan ja esittelijän arvioitaviksi.

Tampereella
19.11.2013

Puheenjohtaja

Merk.
Markku Ojanen

Sihteerä

Heikki Eilo